

MILLAL HINGUS HINGAB JA HINGUSELE LÄHEB?

Omal ajal, kui püüdsin aru saada mõnest Johannese evangeeliumi päätükist kreeka originaalis, rabas mind üks kirjakoht. Joh 3,8, mis Toomas Pauli ja Uku Masingu tõlkes kõlab: „Tuul puhub, kuhu ta tahab, ja sa kuuled ta häält, kuid ei tea, kust ta tuleb ja kuhu läheb. Niisama on kõigiga, kes on sündinud Vaimust.”¹ Originaalis: „τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ’ οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶν πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ πνεύματος.” Kommentaaris on öeldud: „Semi keeltes, s.h. heebrea ja aramea keeles ning kreeka keeles on „tuul” ja „vaim” üks ja sama sõna (kr. *pneuma*); ei ole võimalik tõmmata piiri, millal siin „tuul”, millal „vaim” või „Vaim”.”

Kommentaatorid räägivad ühest ja samast sõnast, mille taga on eri mõisted, eeldades, et tuul ja vaim siiski erinevad. Kuid ons see tingimata nii? Võib-olla oleks mõtet mõelda, et semiitidel ja paljudel teistel rahvastel oli ja ilmutas end inimese või Jumala hinguses nende vägi. Ning et Jumal või üks tema avaldumisvorm oligi hingus, ka tuulehingus, taevaste tuul. Inimese teeb elavaks inimeseks tema hingus, hing. Eks siis ole ka tuul kellegi hingus, kellegi hing. Piibli loomislugu algab sellega, et Jumala vaim oli lehvimas vete kohal. Siin on Jumala vaim *ruach elohim*. Sõna *ruach* võibki tähendada nii hinge, tuult kui vaimu. Inimese loomiseks puhus Jumal oma hingeõhku inimese sõõrmetesse. Siin on hingeõhu tähenduses kasutatud teist sõna – *nišmah*, mis vahel esineb

koos *ruach*’iga, näiteks 1Ms 7,22: *nišmat ruach hajjim* – eluhinguse hingus. Nii tuleb siingi välja elu ja hingamise seos: eluvaim on eluhingus. Inimene on selles ilmanägemises koos maamullast ja Jumalalt saadud eluhingusest, mis kord läheb Jumala juurde tagasi, nagu on öeldud Koguja raamatu viimases päätükis: „Siis läheb põrm tagasi maasse, kust ta on, ja hing tagasi Jumala juurde, kes ta siia saatis” (Kog 12,7).²

Tsiteeritud kreekakeelne lõik tunnistab kommentaariski öeldut: mitmete vanade rahvaste kujutluses oli inimese hing otseselt seotud hingamisega, hingeõhuga, hingusega. Selles hinges, hingeõhus oli inimese elujõud, eluvägi, mille ta võis olla saanud kõrgemalt Väelt. Nii tähendasid vähemalt hellenistlikus Lähis-Idas heebrea-aramea *ruach* ja kreeka *pneuma* enamvähem üht ja sama. Ei olnud vaja ühtsama sõna tõlkida kahel moel. Seda ei pidanud tegema ka Piibli esimese, hiljem katoliku kiriku poolt kanoniseeritud ladinakeelse tõlke, Vulgata kompileerija ja redigeerija Hieronymus. Tema tekstis (nagu juba varasemates tõlgetes, nn „Vetus latina’s”) on *pneuma* vasteks saanud *spiritus*: „Spiritus ubi vult spirat et vocem eius audis sed non scis unde veniat et quo vadat sic est omnis qui natus est ex Spiritu.” Sõna *spiritus* tähendab samuti algselt hingust, hingeõhku, on aga läänemaises teoloogias ja filosoofias saanud juurde tugeva intellektuaalse maigu: sõna *spirituaalne*, eesti keeles enamasti *vaimne* on nüüd lähedane sõnale *intellektuaalne*. Mis on ilmselt nihutanud ka vanemat kujut-

¹ Uus Testament ja psalmid ehk Vana Testamendi laulud. Tlk Toomas Paul, Uku Masing. Tallinn: Olion, 1990.

² Vello Salo ja Jaan Kaplinski tõlkes.

lust Jumalast kui dünaamilisest väest, loovast hingusest ligemale kujutlusele Jumalast kui intellektist. Johannese evangeeliumi lause (Joh 4,24) *πνεῦμα ὁ θεός*, ladina Vulgatas *Spiritus est Deus*, tähendab algselt muud mõtet kui *Jumal on vaim, Gott ist Geist* või *God is Spirit*. Vabas eesti tõlkes võiks ehk öelda, et *Jumal on Vägi, Hingusevägi*.

Sõna *vaim* nagu saksa *Geist* või inglise keelde laenatud *spirit* tähendavad meil siis ühelt poolt intellekti, teiselt poolt aga midagi tondi või kehatu kummituse taolist. Nii Juudamaal ja Galileas, nagu laiemalt hellenistlikus ilmas, ei mõistetud Jumalat spiritistlikult mingi vaimu või astraalkehana ega spiritualistlikult superintellekti-superkompuutrina. Tõlgetes on kaduma läinud *pneuma* algne hinguse kui loova, parandava, toimiva väe tähendus. Siit mõned segadused ja raskused Piibli tõlkimisel, mis on ühised paljudele Euroopa rahvastele.

Asja teeb keerulisemaks ka see, et vanemas eesti keeles tähendab hingamine ka puhkamist. Vanas 1863. aasta Piiblis loeme: „Ja Jummal oli seitsmel päval omma teggemist lõpetanud, mis ta oli teinud, ja hingas seitsmel päval keigest ommast teggemisest, mis ta oli teinud” (1Ms 2,2). Nüüdki nimetatakse pühapäeva kirikutraditsiooni järgi hingamispäevaks, mitte puhkepäevaks. Lõuna-Eestis, vähemalt vanal Võrumaal püsis see keelepruuk kauem, ka minu vanaema teadis ütlemist „henge haardma”. Sõna *puhkama* tähendas minu lapsepõlvkodus ka puhumist; kui lapse sõrm oli häda saanud, öeldi „puhka pääle”. Nii on eesti keeles nüüdki puhkamine ja hingamine etümoloogiliselt ja semantiliselt üksteisele väga lähedased sõnad, mõnikord sünonüümid. Siit sünnibki vastuolu. Ühelt poolt on ilmamaa ja inimese loomisel otsustavalt tegev olnud Jumala loov hingus, *ruach*; Jumal ise on hingus, hing (*pneuma, spiritus*), inimene saab elusaks olevuseks, kui Jumal oma eluhingest midagi tema sõõr-

metesse puhub. Teiselt poolt tähendab see, et Jumal seitsmendal päeval oma loovast tegevusest hingab, seda, et see loov hingus mingil ajal tegevuses polnud, Jumala hingus „oli hingusel”.

Religiooniloolane ja filoloog Marju Lepajõe³ kirjutab mulle: „Nt. 1Kr 16,18 on kreeka tekstis „nad andsid pausi/puhkamise mu vaimule/pneumale”, mis sisaldaks endas, et *pneuma* ei pea puhates hingama ega puhuma, siis eesti tõlkes on: „nad on andnud hingamist mu vaimule”. 2Kr 7,13 on lihtsalt tõlgitud „vaim on leidnud kosutust”. 1Pt 4,14 kreeka tekstis „õndsad olete [---], sest siis puhkab/teeb pausi teie peal Jumala *pneuma*”, s.o. vaibub, aga eesti tõlkes: „siis hingab teie peal Jumala vaim”.

Siia võib lisada, et probleemi nende kohtade tõlkimises on ilmselt nähtud, millest siis katsed hinge hingamist tõlkes kuidagi arusaadavalt edasi anda. Vanemates Piibli väljaannetes on 1Kr 16,18 tõlgitud näiteks „nemad on jahutanud minu ja teie vaimu”. Nii on 1988. aastal Soome piibliselti välja antud Piiblis, nii ka juba tsiteeritud 1863. aasta Piiblis, kus loeme „nemad on minno ja teie waimo jahhutanud”.

Puhkamisest rääkides kasutavad eri keeled suuresti sõnatüvesid, millel on teine põhitähendus. Nagu meie *hingama*, vene *отдыхать*, inglise *rest*, soome *levätä*, saksa *sich erholen*, prantsuse *se reposer*. Oleks viga automaatselt arvata, et on olemas mingi ajatu mõiste, mida väljendavad need sõnad, ja et nende taga on mingi selgelt piiritletud tükk reaalsust. Puhkamise semantika on keerulisem ja laialivalguvam. See, et me nimetame raske füüsilise pingutuse järel hingetõmbamist samamoodi puhkamiseks kui lustlikku ajaveetmist, meele lahutamist ööklubis, ei ole enesestmõistetav. Mõistes on koos mitmeid komponente, mida võivad märkida mitmed eri

³ Tänaan teda asjalike ja julgustavate märkuste eest.

sõnad. Nagu *puhkama* ja *hinge tõmbama*, mis algselt on olnud üsna lähedase tähendusega, nüüd aga enam mitte.

Kui minna tagasi algusse, siis olemasolevatel andmetel esimene puhkaja maailmas oli Jumal ise. Eesti vana Pühakirja järgi ta hingas. Heebrea originaalis loeme: *wayišbot* [*Elohim*] *bayom hašebi'i*. Puhkamist tähendab siin sõna *yišbot*, mille tüvi on *šbt*, sama, mis sõnas *šabat* – sabbat, meie hingamispäev. Tüve põhitähendus on 'seisma jääma, kinni pidama'. Teistes keeltes on metafoorselt puhkamisest rääkides rõhutatud muud, näiteks liikumata olemist (inglise *rest*, saksa *ruhen*, ladina *quiescere*, soome *levätä*). Eesti ja vene keeles (*отдыхать*) aga on üldisema tähenduse saanud just raske pingutuse järel hingetõmbamist, hinge haaramist märkiv sõna.

Enamikus slaavi keeltes ei käi hingamine ja puhkamine vene keele kombel kokku, domineerib teine tüvi, mille tuletised on poola *spoczywać*, tšehhi *odpočívati*, kirikuslaavi *почи́ти*. Kirikuslaavi Piiblis loeme: *почи́ [Богъ] въ дѣнь седмѣи́и*. *Отдыхать* vasted pole muudes slaavi keeltes siiski tundmata: rumeenia keeles on põhiline sõna puhkamise jaoks slaavi laen (*a*)*odihni*. Omaette küsimus on, kas vene keelt on kallutanud puhkamist hingamisena nägema mingi soomeugri substraat. Võimatu see pole, hingamine ja puhkamine on ersa keeleski samatüvelised: *ойме* tähendab hinge ja hingamist, *оймсемс* – puhkama. Ent hingamine ja puhkamine on nii semantiliselt kui etümoloogiliselt lähedased mõisted õige erinevates keeltes. Muuhulgas ka hiina keeles: *xí* tähendab nii hinga-

mist kui puhkamist, ent ka vaibumist ja hääbumist. Siin on hää paralleel meie hingamise kahele tähendusele, tasub mõelda ka väljendile „läks hingusele”. Ent hiina keeles on teine sõna – Läänes ehk tuttavamgi *qì*, mis tähendab algselt auru, hiljem igasugust gaasi, udu, vinet, kuid ka hingust, niisamuti väge, jõudu. *Qì* on tähenduselt üsna lähedane semiidile sõnale, mis heebrea keeles on *ruach*, või kreeka sõnale *pneuma*.

Sõnadele nagu heebrea *ruach*, kreeka *pneuma*, ent isegi hiina *qì* on eesti ja mulle tuttavate soome-ugri rahvaste keeltes selget vastet raske leida. Eestlastele oli ja on hingus seotud pigem puhkusega, mitte tööga, loova tegevusega. Samamoodi ei ole sellist vastet olnud mõnes muuski Euroopa keeles väljaspool kunagise hellenistliku maailma piire. Ka prantsuskeelne sõna *respirer* tähendab hingamist, ent ka hinge tõmbamist nagu eesti keeleski. Ka saksa *Atem holen* tähendab hingetõmbamist nagu inglise *breather*. Kuigi neis keeltes on puhkamise tähenduses põhiliselt käibel teine sõna: prantsuse *se reposer*, inglise (*have a*) *rest*, saksa *ruhen*, *sich erholen*. Ilmselt on mitmed põhjapoolse Euraasia rahvad kuulunud teise kultuuriruumi kui lõunapoolsed. Siit siin vastete otsimine, laen või olemasoleva, aga üpris teise tähendusega sõna kasutamine, mis teksti mõtet võib tõsiselt muuta, tehes Jumalast loova hinguse asemel spirituaalse ülimatemaatiku või spiritistide kehata keha.

JAAN KAPLINSKI